

Povedkovo določilo v naravni skladnji slovenščine

Varja Cvetko Orešnik, Janez Orešnik (Ljubljana)

IZVLEČEK: Naravna skladnja je deduktivna teorija v razvoju in veja teorije naravnosti. Sodbe o naravnosti so ubesedene v lestvicah naravnosti, ki sledijo iz osnovnih meril (ali "aksiomov"), naštetih v začetku sestavka. Napovedi teorije se izračunavajo v t.i. izpeljavah, katerih glavni sestavini sta par lestvic naravnosti in pravila o uje-manju med soodnosnimi vrednostmi naravnosti.

V tem duhu se obravnava skladnja povedkovega določila, in sicer ne-kateri vidiki, ki zvečine niso samo slovenski. Povedkova določila se delijo na opisujoča in identificirajoča.

ABSTRACT: Natural Syntax is a developing deductive theory, a bran-
ch of Naturalness Theory. The naturalness judgements are couched
in naturalness scales, which follow from the basic parameters (or
"axioms") listed at the beginning of the paper. The predictions of the
theory are calculated in the deductions, whose chief components are
a pair of naturalness scales and the rules governing the alignment of
corresponding naturalness values.

*In this spirit the syntax of the subject complement is discussed, notably
some of its features that are mostly not typically Slovenian. The subject
complements are divided into descriptive and identifying ones.*

Naravna skladnja je deduktivna jezikoslovna teorija (v razvoju), ki določa predpostavke, na podlagi katerih so neke (obliko)skladenjske razmere napovedljive – in tako na opisni ravnini razložene. Osnovna vrsta predpostavk so t.i. lestvice naravnosti in pravila povezovanja med soodnosnimi vrednostmi po dveh lestvic. (Obliko)skladenjske razmere so predstavljene v obliki med sabo primerljivih dvojnic. Naravna skladnja ne vsebuje nikakršne tvorbene sestavine.

Sledijo osnovna načela, s katerimi v okviru naravne skladnje določamo lestvice naravnosti. Na nekatera izmed njih se bova sklicevala v nadaljevanju:

- (a) Načelo ugodnega za govorečega in ugodnega za ogovorjenega. Kar je ugodno za govorečega, je bolj naravno; govoreči je namreč središče sporazumevanja. Z lestvico: >nat (ugodno za govorečega, ugodno za ogovorjenega). Ta pogled na naravnost pozna jezikoslovje že dolgo (Havers 1931, 171), in sicer pod ime-

- noma težnja po gospodarnosti (to izkorišča predvsem govoreči) in težnja po natančnosti (ta godi predvsem ogovorjenemu).
- (b) Načelo najmanjšega napora (Havers 1931, 171). Kar se bolj sklada s tem načelom, je govorečemu bolj naravno. Kar je za govorečega kognitivno preprosto, se zlahka tvori, zlahka priključuje iz spomina itd.
 - (c) Prototipičnost. Kar je bližje prototipu, je bolj naravno ogovorjenemu. Govorečemu je bližje neprototipično.
 - (č) Stopnja včlenjenosti v zgradbo. Kar je bolj včlenjeno v svojo zgradbo, je govorečemu bolj naravno.
 - (d) Pogostnost. Kar je v nekem jeziku bolj pogostno kot pojavnica, je govorečemu bolj naravno. Kar je za govorečega kognitivno preprostejše, se več rabi. (Toda obratno ne drži: kar je govorečemu naravno, ni nujno pogostno.)
 - (e) Majhen nasproti velikemu razredu. Raba (enote iz) majhnega razreda je govorečemu bolj naravna kot raba (enote iz) velikega razreda. Med tvorjenjem sporočila govoreči lažje izbira iz majhnih razredov kot iz velikih.
 - (f) Specializirana nasproti nespecializirani rabi. Če je na voljo specializiran način za izražanje neke kategorije, je specializirani način govorečemu zelo naraven za izražanje tiste kategorije. Denimo, da ima jezik povratne osebne zaimke. Slednji so specializirani za izražanje povratnosti (medtem ko drugi osebni zaimki niso specializirani za izražanje povratnosti, četudi jo morda pod določenimi pogoji izražajo) in njihova raba za izražanje povratnosti je govorečemu zelo naravna: >nat (+povratni, –povratni) / osebni zaimke za izražanje povratnosti.
 - (g) Govorečemu so naravni vsi poteki, le pri premikih velja: premik enote na levo je govorečemu bolj naraven od premika enote na desno.
 - (h) Sprejemljiva nasproti nesprejemljivi rabi. Kar je sprejemljivo, je govorečemu bolj naravno od nesprejemljivega. Bistveni razlog za sprejemljivost neke skladenjske zgradbe je ravno njena večja naravnost za govorečega v primerjavi s soodnosno nesprejemljivo zgradbo.
 - (i) Kar je bolj razširjeno po jezikih sveta, je govorečemu bolj naravno (tipološko načelo). Kar je za govorečega kognitivno bolj preprosto, se rabi v več jezikih.

Lestvica naravnosti se v najsplošnejši obliki glasi >nat (A, B), kjer sta A in B "vrednosti" lestvice. A se nanaša na ugodno za govorca, B pa na ugodno za ogovorjenega. Dovoljeni sta dve razširjeni lestvici, in sicer >nat (A + B, B) in >nat (A, A + B); razširjeni lestvici sta veljavni, kadar je veljavna soodnosna osnovna lestvica oblike >nat (A + B).

Lestvice naravnosti se utemeljujejo z gornjimi načeli/merili naravnosti (v nadaljevanju: aksiomi). Navadno zadošča, da se neka lestvica utemelji z enim izmed aksiomov, pri čemer tisti aksiom podpira bodisi vrednost A bodisi vrednost B lestvice; nepodprta vrednost zavzame edino preostalo mesto v lestvici. Seveda se lestvica lahko podpre z več aksiomi. Morebitno nasprotje med aksiomi, s katerimi se podpre neka lestvica, se razreši z uporabo omejitev, ki veljajo za povezovanje aksiomov. Doslej je oblikovanih le malo takih omejitev, ni namreč veliko v tej zvezi merodajnega jezikovnega gradiva.

Lestvice naravnosti so bistveni del t.i. izpeljav, v katerih izraža naravna skladnja svoje napovedi o razmerah v jezikovnem gradivu.

V vsaki izpeljavi igrajo pomembno vlogo pravila povezovanja. Ta pravila uravnavajo povezovanje soodnosnih vrednosti obeh lestvic, ki sta omenjeni v izpeljavi. Povezovanje more biti vzporedno ali križno. Recimo, da sta lestvici $>\text{nat}$ (A, B) in $>\text{nat}$ (C, Č). Vzporedno povezovanje poveže vrednost A z vrednostjo C in vrednost B z vrednostjo Č. Križno povezovanje pa poveže A s Č in B s C.

Pomembno vprašanje je, kdaj je povezovanje vzporedno in kdaj križno. Vzporedno povezovanje je privzeta vrednost (t.i. default). Izkušnja ob delu z mnogimi zgledi kaže, da križno povezovanje nastopi, kadar je jezikovno gradivo izpeljave omejeno na neko t.i. skrajno nenaravno okolje. Slednje je definirano kot vrednost B lestvice $>\text{nat}$ (A, B), kadar se lestvica ne da podaljšati v desno, tj. kadar ni nobene take vrednosti, ki bi bila še manj naravna od vrednosti B.

Sedanja vednost o naravni skladnji ne zmore razložiti, v čem je smisel dveh vrst povezovanja in zakaj sta razvrščeni, kot sta.

Sestavek je posvečen povedkovemu določilu. Ta stavčni člen slovenščine in najbrž kar vseh jezikov nahajamo v stavkih, v katerih je glavna glagolska oblika primerek t.i. vezi ali kopule. Najbolj navadna vez je BITI, npr. v stavku *Janez je len*. Preostala dela takega stavka sta osebek (v tem zgledu *Janez*) in povedkovo določilo (tukaj *len*). Osebek se v slovenščini kot znano lahko izpusti, npr. v stavku *len je*. Osebek in povedkovo določilo sta po zgradbi dostikrat oba samostalniška zveza, in v takih primerih je kdaj pa kdaj težko razpoznati, katera samostalniška zveza je osebek in katera povedkovo določilo. Npr. *mesto, o katerem govorimo, so Brežice* nasproti *Brežice so mesto, o katerem govorimo*. V najinih zgledih je prva samostalniška zveza vedno mišljena kot osebek, druga kot povedkovo določilo. Na tem mestu navajava samo zgled stavka, glede katerega ni nikakega dvoma, kaj je v njem osebek in kaj povedkovo določilo: *kdo je bila ona*. Vprašalni zaimsek *kdo* je v stavku neizpodbitno osebek, torej je *ona* zanesljivo povedkovo določilo. Mimogrede ta zgled ponazarja ujemanje glagolske vezi s povedkovim določilom namesto z osebkom: *je bila*. Tako ujemanje se opaža izključno pri vezi BITI in nanj je že opozorila (tudi z zgledi) slovenska slovnica (SS00 609, 611, 613), le da pojav omejuje na needninska povedkova določila; taki omejitvi oporeka pravkar navedeni zgled. Ločeno omenja SS00 zglede z edninskim osebkom *to*, npr. *to je bila soseda*. A enako je glede ujemanja v najinem zgledu *njegova zadnja žrtev je bil naš sosed*.

Po pomenu se povedkova določila delijo na opisujoča in na identificirajoča. Opisujoče je povedkovo določilo, kadar nanosnika osebkoma opisuje, npr. v stavku *Brežice so lepo mesto*, kjer je nanosnik, tj. kraj Brežice, opisan kot lep. Identificirajoče je povedkovo določilo, kadar osebkoma, vzetemu kot spremenljivka, priredi vrednost, ki je izražena v povedkovem določilu. Npr. v stavku *to lepo mesto so Brežice* je spremenljivki *to lepo mesto* prirejena vrednost *Brežice*. Delitev na opisujoča in identificirajoča povedkova določila nam pomaga razmejiti ujemanje z osebkom in ujemanje s povedkovim določilom, kadar je glagolska vez v ednini. Ujemanje s povedkovim določilom nastopi, kadar je povedkovo določilo identificirajoče (in seveda samostalniška zveza). Tako je že v zgledu *njegova zadnja žrtev je bil naš*

sosed. Nekateri zgledi so najbrž dvoumni: *njegova zadnja žrtev je bil(a) moj brat*. Če imam več bratov, povedkovo določilo žrtve ne identificira, temveč samo opiše, v kakšnem sorodstvu je žrtev z menoj; če pa imam enega edinega brata, povedkovo določilo mojega brata identificira. Torej v prvem primeru pričakujemo ujemanje z osebkom, v drugem s povedkovim določilom. Bolj jasen zgled bi bil *njegova zadnja žrtev je bila eden izmed mojih bratov* (povedkovo določilo opisujoče) nasproti *njegova zadnja žrtev je bil moj edini brat* (povedkovo določilo identificirajoče).

Zgledi, ki jih navajava, so iz slovenščine, vendar to besedilo ni slovenistično. V zgledih ni ničesar tipično slovenskega, marveč bo govor o slovničnih lastnostih, ki so razširjene po številnih jezikih, nekatere morda po vseh jezikih. (Soodnosni podatki angleščine: Huddleston & Pullum 2002, 270–71 in op. 40.) Besedilo je torej splošnojezikoslovne narave. Izjema je pravkar na kratko že obravnavano ujemanje. Potenciala za ujemanje je po jezikih različno veliko, zato je najina rešitev ujemanja v slovenščini načeloma slovenistične narave.

Najini ključni zgledi ujemanja v ednini so naslednji (razlaga simbolov: + = povedkovo določilo nanosnika osebkoma OPISUJE; ++ = povedkovo določilo nanosnika osebkoma IDENTIFICIRA):

- a) +*gospodična X je bila* minister za čokolado; ++*minister za čokolado je bila* gospodična X;
- b) +*ta genij babji je bil* ministrica za čokolado; ++*ministrica za čokolado je bil* ta genij babji;
- c) +*Kosovo naj bi bilo* pokrajina; ++*ta pokrajina naj bi bilo* Kosovo;
- č) +*Skopje je bilo* nekoč vas; ++*ta vas je bilo* Skopje;
- d) +*naš kraj je bil* gadje gnezdo; ++*to gadje gnezdo je bil* naš kraj;
- e) +*Ljubljana je bila* majhno gnezdo; ++*to majhno gnezdo je bila* Ljubljana;
- f) +*Micka je bila* drobno bitje; ++*to bitje je bila* Micka.

Podčrtano podaja najino izbiro. Poskusne osebe (slušatelji splošnega jezikoslovja) so namesto podčrtanega v nekaterih primerih navajale še drugačne možnosti. Zadrega je predvsem zaradi parametra, ki ga pri informantih nisva mogla nadzorovati: namreč zgledi so brez sobesedila, zato se ne da vedeti, kaj je bilo komu, in v katerem zgledu, osebek in povedkovo določilo. S tem je povezano tudi vsakokratno tolmačenje pomena.

Najina rešitev ujemanja v ednini je torej samo začetni predlog o tej tvarini. Potrebne bi bile raziskave govorjenega jezika, ki bi ta predlog potrdile ali še raje ovrgle. Predvsem slovenistika mora odločiti, ali sva ujemanje s povedkovim določilom zajela pravilno ali ne. Za potrebe tega besedila mora najino ugibanje zadoščati. Mimogrede vidimo, da se slovenistika in splošno jezikoslovje lahko plodno dopolnjujeta.

Jedro naravne skladnje in tega besedila tvorijo t.i. izpeljave, zato kratko pojasnilo o njih. Izpeljave so preprost formalni aparat domače izdelave, v katerem se določajo predpostavke, iz katerih se (še vedno v okviru iste izpeljave) izračunajo napovedi o razmerah v jezikovnem gradivu, ki je (skopo) predstavljeno na začetku

take izpeljave. Povedano malo drugače: v izpeljavi so navedene predpostavke, katere moramo sprejeti, da postanejo razmere v nekem jezikovnem gradivu napovedljive. Predpostavke so utemeljene s t.i. aksiomi, naštetimi v točkah (a-i) na začetku besedila. Ko bo na vrsti prva izpeljava, ji bo sledil komentar o nekaterih podrobnostih, ki veljajo za vse izpeljave in ki pozneje zaradi gospodarjenja s prostorom ne bodo več ponovljene.

Zaradi lestvice naravnosti $>nat$ (osebek, povedkovo določilo), ki se ne da podaljšati v desno in ki je utemeljena s tem, da je osebek kakor znano najbolj naravni stavčni člen, tvori povedkovo določilo t.i. skrajno nenaravno okolje. Vse izpeljave, ki so gradivsko omejene na povedkovo določilo, zahtevajo t.i. križno povezovanje soodnosnih vrednosti lestvic. V tem članku bo izkoriščeno še eno skrajno nenaravno okolje, namreč tisto, ki ga definira lestvica $>nat (+,-)$ / nanosnik osebkov: okolja, v jezikovnem gradivu katerih osebki nima nanosnika, so skrajno nenaravna. Več o tem v izpeljavi (10). Če zajame kaka izpeljava v nadaljevanju kaj drugega razen povedkovega določila ali osebkov brez nanosnika, je povezovanje soodnosnih vrednosti lestvic defaultno, torej vzporedno. Oboje, vzporedno in križno povezovanje, bo ponazorjeno sproti.

Sledi prva izpeljava:

(1) Slovenščina. Stavki z vezjo BITI, osebki in povedkovo določilo sta samostalniška zveza. Če sta oba stavčna člena v ednini, je ujemanje vezi po merilih pomena, namreč odvisno je od tega, ali povedkovo določilo opisuje ali identificira. Če je en stavčni člen v ednini, drugi v neednini, pa se ujemanje ne zgleduje po ednini, temveč poteka po merilih skladnje, namreč vez se brez izjeme ujema s samostalniško zvezo v neednini.

Dvojnici: ujemanje vezi po pomenu in po skladnji.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. $>nat$ (po pomenu, po skladnji) / ujemanje vezi

Tj., ujemanje vezi po pomenu je bolj naravno kot ujemanje vezi po skladnji. – Ogovorjeni lažje dekodira ujemanje vezi po skladnji, zato mora biti tako ujemanje omenjeno na mestu B v lestvici. Po načelu ugodnega za govorečega in ugodnega za ogovorjenega, točka (a) v seznamu aksiomov.

1.2. $>nat$ (ednina, neednina) / samostalniška zveza

Tj., samostalniška zveza v ednini je bolj naravna kot samostalniška zveza v neednini. – Ednina je po jezikih sveta bolj pogosto kodirana ničto kot neednina. Po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

Posebni primer od 1.2:

1.2.1. $>nat$ (samo ednina, ednina & neednina) / samostalniška zveza

Tj., razmere, v katerih so samostalniške zveze samo v ednini, so bolj naravne kot razmere, v katerih so samostalniške zveze v ednini in neednini. – Lestvica je dovoljene razširjene oblike $>nat$ (A, A + B) in je samodejno utemeljena, ker je že utemeljena soodnosna osnovna lestvica 1.2.

2. Pravila vzporednega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo C,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo Č.

3. Posledice:

Če jezik loči (v okviru stavkov z osebkom in povedkovim določilom, ki sta oba samostalniška zveza) med samostalniškimi zvezami, ki so samo v ednini, in samostalniškimi zvezami, ki so tudi v neednini, tako da zahteva ena vrsta samostalniških zvez ujemanje vezi po pomenu, druga vrsta samostalniških zvez pa ujemanje vezi po skladnji, tedaj težijo samostalniške zveze, ki so samo v ednini, da bi bilo ujemanje vezi po pomenu, in samostalniške zveze, ki so tudi v neednini, težijo, da bi bilo ujemanje vezi po skladnji. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

Sledi nekaj komentarja k tej izpeljavi:

a) Na začetku so kratko predstavljene slovnične razmere, ki naj bi jih izpeljava naredila napovedljive.

b) V odstavku Dvojnici sta zaradi večje preglednosti izdvojena ključna pojma ali ključni enoti, okrog katerih se bodo sukale napovedi izpeljave.

c) V točkah 1 in 2 izpeljave so našteje predpostavke, v katere moramo verjeti, da bi lahko izrekli napovedi. Predpostavke v točki 1 imajo obliko lestvic naravnosti, predpostavke v točki 2 so preprost algoritem, s katerim povezujemo soodnosne vrednosti lestvic naravnosti.

č) Pod 1.1 je lestvica naravnosti najprej navedena v obliki obrazca (zaradi preglednosti), nato še z besedami. Za pomišljajem sledi utemeljitev lestvice. Bistveni del utemeljitve je sklicevanje na katerega izmed t.i. aksiomov.

d) Zgradba točke 1.2 je enaka kot v točki 1.1, le da se izjemoma iz osnovne lestvice 1.2 razvije posebni primer te lestvice 1.2.1 na način, ki je pod 1.2.1 tudi razložen. Pri izračunavanju napovedi se od točke 1.2 vzame v poštev samo posebni primer 1.2.1.

e) Pod točko 2 so navedena pravila t.i. vzporednega povezovanja vrednosti lestvic. Vrednost A je tu "ujemanje vezi po pomenu" iz lestvice 1.1, in ta vrednost se poveže z vrednostjo C, ki je "samo ednina" iz lestvice 1.2.1. Vrednost B je "ujemanje vezi po skladnji" iz lestvice 1.1, in ta vrednost se poveže z vrednostjo Č, ki je "ednina in neednina" iz lestvice 1.2.1. – Pravila vzporednega povezovanja so defaultna. Pozneje bomo spoznali še pravila križnega povezovanja, ki se rabijo, kadar nastopijo posebne razmere.

f) Ko je povezovanje vrednosti lestvic izčrpano, se na podlagi dobljenih povezav izrečejo v točki 3 napovedi ali posledice.

g) V napovedih je najprej če-stavek, v katerem so v bistvu ponovljene predpostavke izpeljave. Sledijo prave napovedi, in sicer v glavnem stavku, ki se začne z besedo tedaj. Če napovedi res napovejo razmere v obravnavanem jezikovnem gradivu, štejemo izpeljavo za uspešno. Napovedi trdijo, da obravnavane jezikovne razmere sploh ne morejo biti drugačne, kot dejansko so. Končni smisel takih napovedi in naravne skladnje sploh je v oblikovanju sklepa, da jezikovne razmere ne morejo biti drugačne, kot so.

Nadaljujeva z naslednjo izpeljavo:

(2) Slovenščina. Stavki z vezjo BITI, osebek in povedkovo določilo sta samostalniška zveza. Če sta oba stavčna člena v ednini, je ujemanje vezi odvisno od tega, ali povedkovo določilo opisuje ali identificira. V prvem primeru je ujemanje z osebkom; v drugem primeru je ujemanje s povedkovim določilom. Npr. Ljubljana je bila že takrat mesto; to mesto je bila Ljubljana. – Ta izpeljava se torej dotika najinega uvodnega predloga o ujemanju glagolske vezi v ednini.

Dvojnici: povedkovo določilo v ednini, ki opisuje ali identificira. – Izpeljava poteka v skrajno nenaravnem okolju "povedkovo določilo".

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (identifikacija, opis)

Tj., identifikacija je bolj naravna od opisa. – Tisto povedkovo določilo, ki prispeva opis, je sistematično razširljivo, npr. *to mesto je lepo* se da raztegniti v *to mesto je nekaj lepega* ali v *to mesto je lepo mesto*. (Pomen se pri tem ne spremeni.) Torej mora biti opis omenjen na mestu B v lestvici po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (ujemanje z osebkom, ujemanje s povedkovim določilom)

Tj., ujemanje z osebkom je bolj naravno kot ujemanje s povedkovim določilom. – Ujemanja z osebkom je v slovenščini bistveno več kot ujemanja s povedkovim določilom, saj je ujemanje s povedkovim določilom možno samo ob glagolu BITI, ujemanje z osebkom pa ob vseh glagolih (tudi deloma ob BITI). Po načelu pogostnosti, točka (d) v seznamu aksiomov.

2. Pravila križnega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo Č,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo C.

3. Posledice:

Če jezik loči (v okviru povedkovih določil, ki so samostalniška zveza) med povedkovimi določili, ki opisujejo, in povedkovimi določili, ki identificirajo, tako da se vez v enem primeru ujema z osebkom, v drugem pa s povedkovim določilom, tedaj teži povedkovo določilo, ki opisuje, da bi se vez ujemala z osebkom, in povedkovo določilo, ki identificira, teži, da bi se vez ujemala s povedkovim določilom. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

(3) Slovenščina. Stavki z vezjo BITI, osebek in povedkovo določilo sta samostalniška zveza. Če je povedkovo določilo v neednini, se vez ujema z njim (SS00 609). Npr. *Ljubljana niso samo hiše* (*Ljubljana nista samo ti dve hiši*), *te hiše še niso Ljubljana* (*ti hiši še nista Ljubljana*).

Dvojnici: povedkovo določilo v ednini in neednini. – Izpeljava poteka v skrajno nenaravnem okolju "povedkovo določilo".

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (ednina, neednina) / povedkovo določilo

Tj., v okviru povedkovega določila je ednina bolj naravna od neednine. – Ednina je po jezikih bolj pogosto kot neednina kodirana ničto. Po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (+, –) / ujemanje vezi s povedkovim določilom

Tj., ujemanje vezi je bolj naravno kot neujemanje. – Ujemanje je potek, vsak potek je naraven po aksiomu o potekih, točka (g) v seznamu aksiomov.

2. Pravila križnega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo Č,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo C.

3. Posledice:

Če jezik loči (v okviru povedkovih določil, ki so samostalniška zveza) med ednino in neednino, tako da poteka v enem primeru ujemanje vezi s povedkovim določilom, v drugem primeru pa tako ujemanje ne poteka, tedaj teži ednina povedkovega določila, da ujemanje vezi z njim ne bi potekalo, in neednina povedkovega določila teži, da bi ujemanje vezi z njim potekalo. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

(4) Slovenščina. Stavki z vezjo, osebek je samostalniška zveza. Povedkova določila ob glagolskih vezeh razen ob BITI domala vedno opisujejo (NE identificirajo). Npr. *ta oseba je postalá smučarski skakalec*. Nasprotno povedkova določila ob BITI bodisi opisujejo bodisi identificirajo (včasih odvisno, včasih neodvisno od vrste ujemanja vezi). Npr. *ta oseba je bilá eden izmed smučarskih skakalcev; ta kreatura je bil Janez*.

Dvojnici: BITI in druge glagolske vezi. – Izpeljava NE poteka v skrajno nenaravnem okolju "povedkovo določilo", saj zajema tudi vezi.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (BITI, druge vezi)

Tj., vez BITI je bolj naravna kot druge vezi. – Vez BITI predstavlja majhen razred, druge vezi velik razred; torej je vez BITI naravna po načelu majhnega nasproti velikemu razredu, točka (e) v seznamu aksiomov. Glagol BITI je najpogostnejši glagol slovenščine, torej je naraven po načelu pogostnosti, točka (d) v seznamu aksiomov. Glagol BITI je po jezikih najbolj razširjeni glagol, torej je naraven po tipološkem načelu, točka (i) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (identifikacija, opis)

Tj., identifikacija je bolj naravna od opisa. – Tisto povedkovo določilo, ki prispeva opis, je sistematično razširljivo, npr. *to mesto je lepo* se da raztegniti v *to mesto je nekaj lepega* ali v *to mesto je lepo mesto*. (Pomen se pri tem ne spremeni.) Torej mora biti opis omenjen na mestu B v lestvici po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

Posebni primer od 1.2:

1.2.1. >nat (identifikacija & opis, samo opis)

Tj., razmere, v katerih sta možna identifikacija ali opis, so bolj naravne kot razmere, v katerih je možen samo opis. – Lestvica je dovoljene razširjene oblike >nat (A + B, B) in je samodejno utemeljena, ker je že utemeljena soodnosna osnovna lestvica 1.2.

2. Pravila vzporednega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo C,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo Č.

3. Posledice:

Če jezik loči med BITI in drugimi glagolskimi vezmi, tako da povedkovo določilo ob enih vezeh samo opisuje, ob drugih vezeh pa bodisi opisuje bodisi identificira, tedaj teži povedkovo določilo ob BITI, da bi bodisi opisovalo bodisi identificiralo, in povedkovo določilo ob drugih vezeh teži, da bi samo opisovalo. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

(5) Slovenščina. Stavki z vezjo BITI, povedkovo določilo je samostalniška zveza. Povedkovo določilo, ki opisuje (ne identificira), samo nima nanosnika, npr. *Janez je nekak odvetnik*, osebek ga pa ima.

Dvojnici: osebek in povedkovo določilo. – Izpeljava NE poteka v skrajno nenaravnem okolju "povedkovo določilo", saj zajema tudi osebek.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (osebek, povedkovo določilo)

Tj., osebek je bolj naraven od povedkovega določila. – Osebek je najbolj naravni stavčni člen. Osebek je tudi osnovni stavčni člen govorečega, zato naraven po načelu ugodnega za govorečega in ugodnega za ogovorjenega, točka (a) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (+, –) / nanosnik samostalniške zveze

Tj., samostalniška zveza, ki ji je prirejen nanosnik, je bolj naravna kot samostalniška zveza, ki ji ni prirejen nanosnik. – Večina samostalniških zvez dopušča nanosnika in ga pogosto tudi res ima. Za večino samostalniških zvez je merodajna delitev na +/-živo. Da bi se v nekem primeru dalo izbrati med tema možnostima, moramo poznati nanosnika samostalniške zveze. Tako je pes bodisi +živo bodisi –živo (slednje npr. iz porcelana) in na tej podlagi znamo oceniti primernost ali neprimernost stavka *pes si je zlomil nogo*. Zato samostalniške zveze navadno imajo nanosnika in so samostalniške zveze z nanosnikom naravne po načelu pogostnosti, točka (d) v seznamu aksiomov.

2. Pravila vzporednega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo C,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo Č.

3. Posledice:

Če jezik loči med osebkami in povedkovimi določili (pri čemer slednji opisujejo), tako da en stavčni člen ima nanosnika, drugi pa ne, tedaj teži osebek, da bi imel nanosnika, in povedkovo določilo teži, da ne bi imelo nanosnika. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

(6) Slovenščina. Stavki z vezjo BITI, povedkovo določilo je samostalniška zveza. Povedkovo določilo, ki opisuje (ne identificira), ne more biti osebni zaimек.

Dvojnici: povedkovo določilo, ki opisuje, kot osebni zaimек in kot drugačna samostalniška zveza. – Izpeljava poteka v skrajno nenaravnem okolju "povedkovo določilo".

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (osebni zaimек, drugo) / samostalniška zveza

Tj., osebni zaimек je bolj naraven od drugih samostalniških zvez. – Oseb-

ni zaimki so majhen razred, druge samostalniške zveze so velik razred. Zato so osebni zaimki naravni po načelu o majhnem nasproti velikemu razredu, točka (e) v seznamu aksiomov.

1.2. $>\text{nat}$ (+, –) / sprejemljivo

Tj., sprejemljivo je bolj naravno od nesprejemljivega. – To je kar načelo sprejemljivosti, točka (h) v seznamu aksiomov.

2. Pravila križnega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo Č,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo C.

3. Posledice:

Če jezik loči, v okviru tistih povedkovih določil, ki opisujejo, med osebnim zaimkom in "drugo" samostalniško zvezo, tako da je ena vrsta samostalniške zveze sprejemljiva, druga pa nesprejemljiva, tedaj teži osebni zaimke, da ne bi bil sprejemljiv, in "druga" samostalniška zveza teži, da bi bila sprejemljiva. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

(7) Slovenščina. Stavki z vezjo BITI. Kadar povedkovo določilo identificira, je skladenjsko lahko ubesedeno s stavkom, npr. *vprašanje je, ali bo preživel*. Kadar povedkovo določilo opisuje, skladenjsko ne more biti ubesedeno s stavkom, saj slednji ne more izražati lastnosti (nanosnika osebk). Druge skladenjske možnosti so pri obeh vrstah povedkovnega določila zvečine enake.

Dvojnici: identifikacija in opis v povedkovem določilu. – Izpeljava poteka v skrajno nenaravnem okolju "povedkovo določilo".

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. $>\text{nat}$ (samostalniška zveza, stavek) / povedkovo določilo

Tj., samostalniška zveza je bolj naravna kot stavek. – Ker je samostalniška zveza zgradbeno preprostejša kot stavek, je bolj naravna po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

Posebni primer od 1.1:

1.1.1. $>\text{nat}$ (samo samostalniška zveza, samostalniška zveza & stavek) / povedkovo določilo

Tj., razmere, v katerih se rabi samo samostalniška zveza, so bolj naravne kot razmere, v katerih se rabi tako samostalniška zveza kot stavek. – Lestvica je dovoljene razširjene oblike $>\text{nat}$ (A, A + B) in je samodejno utemeljena, ker je že utemeljena soodnosna osnovna lestvica 1.1.

1.2. $>\text{nat}$ (identifikacija, opis)

Tj., identifikacija je bolj naravna od opisa. – Tisto povedkovo določilo, ki prispeva opis, je sistematično razširljivo, npr. *to mesto je lepo* se da raztegniti v *to mesto je nekaj lepega* ali v *to mesto je lepo mesto*. (Pomen se pri tem ne spremeni.) Torej mora biti opis omenjen na mestu B lestvice po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

2. Pravila križnega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo Č,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo C.

3. Posledice:

Če jezik loči v okviru povedkovih določil med tistimi, ki identificirajo, in tistimi, ki opisujejo, tako da so ena povedkova določila samostalniška zveza, druga pa samostalniška zveza ali stavek, tedaj težijo povedkova določila, ki identificirajo, da bi bila samostalniška zveza ali stavek, in povedkova določila, ki opisujejo, težijo, da bi bila samostalniška zveza. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

(8) Slovenščina. Stavki z vezjo BITI. Če opravlja povedkovo določilo identifikacijo in če je osebek določni, namiguje povedkovo določilo na izčrpnost v njem navedenega, npr. *tista, ki ju je videl, sta bila Janez in Micka* 'tista, ki ju je videl, sta bila samo Janez in Micka in nihče drug'. Če pa je osebek nedoločni, takih namigov ni, npr. *možen primer tega je bil njegov nenadni obisk* NE pomeni 'možen primer tega je bil samo njegov nenadni obisk in nič drugega'.

Dvojnici: določni in nedoločni osebek ob povedkovem določilu, ki opravlja identifikacijo. – Izpeljava NE poteka v okviru skrajno nenaravnega okolja "povedkovo določilo", saj zajema tudi osebek.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. >nat (+, –) / določni osebek

Tj., določni osebek je bolj naraven od nedoločnega. – V jezikih, ki izražajo (ne)določnost s členom, je pri osebkju določnega člena precej več kot nedoločnega, npr. v angleščini štirikrat več (Biber in dr. 1999, 269). Torej je določni osebek bolj naraven, in sicer po načelu pogostnosti, točka (d) v seznamu aksiomov.

1.2. >nat (+, –) / 'izčrpnost'

Tj., izražanje izčrpnosti je bolj naravno kot neizražanje izčrpnosti. – Ogovorjeni lažje dekodira pomen, ki ni dodatno obremenjen še z 'izčrpnostjo', zato mora odsotnost takega pomena biti omenjena na mestu B lestvice. Po načelu ugodnega za govorečega in ugodnega za ogovorjenega, točka (a) v seznamu aksiomov.

2. Pravila vzporednega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo C,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo Č.

3. Posledice:

Če jezik loči (v okviru povedkovega določila, ki identificira) med določnim in nedoločnim osebkom, tako da ena vrsta osebkja namiguje na izčrpnost v povedkovem določilu, druga vrsta osebkja pa ne, tedaj teži določni osebek, da bi namigoval na izčrpnost v povedkovem določilu, nedoločni osebek pa teži, da ne bi namigoval na kaj takega. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

(9) Slovenščina. Stavki z vezjo BITI. Če opravlja povedkovo določilo identifikacijo in če je osebek določni, namiguje povedkovo določilo na izčrpnost v njem navedenega, npr. *tisti, ki jih je videl, so bili Micka, Janez in Tone* 'tisti, ki jih je videl, so bili samo Micka, Janez in Tone in nihče drug'. Vendar sopomen izčrpnosti izgine, če se v stavek vloži prislovno določilo *predvsem*, v prvi vrsti, v glavnem ipd. Npr. *tisti, ki jih je videl, so bili predvsem Micka, Janez in Tone*. Ni več pomena 'tisti, ki jih je videl, so bili samo Micka, Janez in Tone in nihče drug'.

Dvojnici: navzočnost in odsotnost prislovnih določil kot *predvsem* ob poved-

kovih določil z določnim osebkom, ki opravljajo identifikacijo. – Izpeljava NE poteka v skrajno nenaravnem okolju "povedkovo določilo", saj zajema tudi prislovna določila kot *predvsem*.

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. $\text{>nat} (-, +)$ / prislovno določilo *predvsem* ipd.

Tj., odsotnost prislovnega določila *predvsem* ipd. je bolj naravna kot njegova navzočnost. – Po načelu najmanjšega napora, točka (b) v seznamu aksiomov.

1.2. $\text{>nat} (+, -)$ / 'izčrpnost'

Tj., izražanje izčrpnosti je bolj naravno kot neizražanje izčrpnosti. – Ogovorjeni lažje dekodira pomen, ki ni obremenjen še z 'izčrpnostjo', zato mora odsotnost takega pomena biti omenjena na mestu B lestvice. Po načelu ugodnega za govorečega in ugodnega za ogovorjenega, točka (a) v seznamu aksiomov.

2. Pravila vzporednega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo C,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo Č.

3. Posledice:

Če jezik loči v okviru povedkovega določila, ki identificira (pri čemer je osebek določni), med navzočnostjo in odsotnostjo prislovnih določil kot *predvsem*, tako da je v enem primeru podana 'izčrpnost', v drugem pa ne, tedaj teži navzočnost prislovnih določil kot *predvsem*, da jih ne bi spremljala 'izčrpnost', in odsotnost prislovnih določil kot *predvsem* teži, da bi jih spremljala 'izčrpnost'. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

(10) Slovenščina. Stavki z vezjo BITI. Če opravlja povedkovo določilo identifikacijo, osebek nima nanosnika, npr. *kar mi je všeč pri Micki, so njeni lasje*; osebek *kar mi je všeč pri Micki* nima nanosnika.

Dvojnici: osebek z nanosnikom in brez njega ob povedkovem določilu, ki opravlja identifikacijo. – Izpeljava NE poteka v okviru skrajno nenaravnega okolja "povedkovo določilo", saj je zajet osebek, pač pa poteka v okviru skrajno nenaravnega okolja "osebek brez nanosnika" (to skrajno nenaravno okolje je definirano v lestvici 1.1 tu spodaj).

1. Domneve naravne skladnje:

1.1. $\text{>nat} (+, -)$ / nanosnik osebk

Tj., osebek z nanosnikom je bolj naraven kot osebek brez nanosnika. – Osebek je največkrat +človeško (Mayerthaler in dr. 1998, 344). A da bi mogli osebek določiti kot +človeško, moramo poznati njegovega nanosnika. (Šele iz vednosti o nanosniku se poučimo, ali je *mislec* v stavku *mislec je v sobi* človek ali kip, in na tej podlagi ocenjujemo primernost ali neprimernost nadaljnega stavka *mislec je dvignil glavo*.) Zato ima osebek pogosto nanosnika in nanosnik osebk je naraven po načelu pogostnosti, točka (d) v seznamu aksiomov. Podatek, da ima osebek navadno ali celo najpogosteje kakega nanosnika, je omenjan tudi v slovnica, npr. za švedščino Teleman in dr. 4, 1999, 72.

1.2. $\text{>nat} (+, -)$ / sprejemljivo

Tj., sprejemljivo je bolj naravno od nesprejemljivega. – To je kar načelo sprejemljivosti, točka (h) v seznamu aksiomov.

2. Pravila križnega povezovanja:

2.1. vrednost A teži po povezovanju z vrednostjo Č,

2.2. vrednost B teži po povezovanju z vrednostjo C.

3. Posledice:

Če jezik loči ob povedkovem določilu, ki opravlja identifikacijo, med osebkom z nanosnikom in brez njega, tako da je eden sprejemljiv, drugi pa ne, tedaj teži osebek z nanosnikom, da ne bi bil sprejemljiv, in osebek brez nanosnika teži, da bi bil sprejemljiv. Q.E.D. (Ne pričakujemo obratnih razmer.)

4. Opomba. V naših dosedanjih delih o naravni skladnji je obveljalo stališče, da se lestvica, s katero se določi morebitno skrajno nenaravno okolje izpeljave (taki lestvici smo rekli "tretja lestvica", prim. Dobrovoljc 2005, 23 in drugod), ne sme rabiti v izpeljavi sami. Zdaj iz izpeljave (10) vidimo, da to v nekih posebnih razmerah vendarle gre. "Tretja lestvica" >nat (+, -) / nanosnik osebkov se namreč pojavlja v točki 1.1 izpeljave. Pogoje, pod katerimi je to dovoljeno, bo treba še doreči.

Literatura

- Biber, Douglas, Stig Johansson, Geoffrey Leech, Susan Conrad in Edward Finegan, 1999, *Longman grammar of spoken and written English*, London.
- Dobrovoljc, Helena, 2005, *Slovenska teorija jezikovne naravnosti*, Ljubljana.
- Havers, Wilhelm, 1931, *Handbuch der erklärenden Syntax*, Heidelberg.
- Huddleston, Rodney, in Geoffrey K. Pullum, 2002, *The Cambridge grammar of the English language*, Cambridge.
- Mayerthaler, Willi, Günther Fliedl in Christian Winkler, 1998, *Lexikon der natürlichkeitstheoretischen Syntax und Morphosyntax*, Tübingen.
- SS00 = Toporišič 2000
- Teleman, Ulf, Staffan Hellberg in Erik Andersson, 1999, *Svenska Akademiens grammatik*, 4 knjige, Stockholm.
- Toporišič, Jože, 2000, *Slovenska slovnica*, četrta izdaja, Maribor.

The subject complement in the Natural Syntax of Slovenian Summary

(The consecutive numbering repeats the numbering of the "deductions" in the main text.)

The following aspects of the syntax of the subject complement are treated in the framework of Natural Syntax:

(1-3) If the subject and the subject complement are NPs and both are in the singular, it depends on the function of the subject complement whether the agreement of the copula will be with the subject or with the subject complement. If one of the two clause elements is in the non-singular, the agreement is invariably with that clause element.

(4) *If the copula is other than 'be' and the subject is an NP, the subject complement is prevalently descriptive.*

(5-6) *The descriptive subject complement that is an NP lacks any referent and cannot be a personal pronoun.*

(7) *If the subject complement is identifying, it can be a clause. If the subject complement is descriptive, it cannot be a clause.*

(8-9) *If the subject is definite and the subject complement is identifying, the latter implies the exhaustiveness of its contents. This feature is absent if the clause contains adverbials such as 'first of all'.*

(10) *If the subject complement is identifying, the subject lacks any referent.*

Varja Cvetko Orešnik
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Aškerčeva c. 2, Ljubljana
cvetko@zrc-sazu.si

Janez Orešnik
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Aškerčeva c. 2, Ljubljana
janez.oresnik@sazu.si